

NÂNG CAO HIỆU QUẢ DẠY HÁT CHÈO CHO SINH VIÊN TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM NGHỆ THUẬT TRUNG ƯƠNG

ĐẶNG THỊ LAN

Email: danglandanca@gmail.com

Trường ĐHSP Nghệ thuật TW

IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING CHEO SINGING FOR STUDENTS OF THE CENTRAL UNIVERSITY OF ART EDUCATION

TÓM TẮT

Chèo là một loại hình nghệ thuật Sân khấu đặc sắc của âm nhạc cổ truyền Việt Nam. Biểu diễn minh họa trong hát Chèo được hiểu là sự kết hợp giữa hát và múa các động tác tay không hay có thể kết hợp với chiếc quạt, lụa... hoặc điệu bộ của hình thể như nét mặt, chân, tay, di chuyển người... Tùy vào tính chất, nhân vật mà vận dụng các động tác múa minh họa sao cho phù hợp với làn điệu Chèo. Căn cứ vào mục đích và phạm vi của bài viết, chúng tôi chỉ ra đặc điểm kỹ thuật biểu diễn những làn điệu trữ tình, đối đáp giao duyên thường đóng vai chính diện, phù hợp với đối tượng học là sinh viên Thanh nhạc và Âm nhạc tại Trường ĐHSP Nghệ thuật TW.

Từ khóa: Rèn luyện kỹ năng, biểu diễn minh họa trong hát Chèo, sinh viên Đại học Thanh nhạc

ABSTRACT

Cheo is a unique theatrical art form of Vietnamese traditional music. Illustrated performance in Cheo singing is understood as a combination of singing and dancing with bare-handed movements that can be combined with fans, silk, etc. or gestures of the body such as facial expressions, legs, hands, moving people. ... Depending on the nature and character, the illustrated dance moves are used to match the Cheo tune. Based on the purpose and scope of the article, we point out the technical characteristics of performing lyrical melodies, the reciprocal relationship often plays the main role, suitable for the audience who are vocal students, music at the Central University of Arts and Education.

Keywords: Skills training, illustrated performance in Cheo singing, students of Vocal University

1. Đặt vấn đề

Hiện nay, những công trình nghiên cứu nghệ thuật hát Chèo đã được luận bàn nhiều. Riêng những công trình nghiên cứu chuyên sâu về đặc trưng kỹ thuật biểu diễn minh họa, cách dàn dựng làn điệu và phương pháp rèn luyện kỹ thuật diễn xướng Chèo vẫn còn là mảng trống, chỉ có một số ít công trình đề cập về cách hát song cũng chỉ dừng lại ở mức độ giải nghĩa một số đặc trưng hát mà chưa mang tính hệ thống để chỉ ra kỹ thuật hát, phương pháp dạy học hát Chèo trong chính khóa cũng như ngoại khóa là những khó khăn cho các nhà nghiên cứu, người dạy và người học hát dân ca nói chung, hát Chèo nói riêng.

Khi bàn về vấn đề biểu diễn, chúng ta đều nhận thấy, mỗi một thể loại dân ca đều có phong cách hát và biểu diễn, trang phục mang nét đặc trưng. Vì vậy, nếu sinh viên chỉ hát, mà không biểu diễn, dàn dựng nhóm sẽ không thể phản ánh đúng đặc trưng của thể loại, vùng miền. Dân ca nói chung, hát Chèo nói riêng khi hát đều được minh họa một số động tác biểu diễn phù hợp, gọi là lối ứng diễn, nghĩa là người hát dựa vào nội dung của làn điệu để tự sáng tạo ra các động tác,

cử chỉ biểu cảm, phù hợp với hệ thống làn điệu Chèo. Bởi, sự ứng diễn phụ thuộc nhiều vào cách nhìn, cách nghĩ, cách tưởng tượng và năng khiếu bẩm sinh của người hát. Trải qua nhiều thế hệ, cách ứng diễn Chèo của các nghệ nhân ngày càng được hoàn thiện về giá trị thẩm mỹ và hình thành phong cách biểu diễn đặc trưng, được noi gương, bắt chước, mà mang tính phổ biến. Nếu không có sự phối hợp giữa hát và biểu diễn theo những quy tắc của Chèo, thì khó có thể đạt được hiệu quả diễn xướng, mà đôi khi sự ứng diễn tùy tiện còn gây ra sự phản cảm.

Trường ĐHSP Nghệ thuật TW là cơ sở đầu ngành về đào tạo giáo viên âm nhạc, thanh nhạc cho các trường phổ thông, Cao đẳng, Đại học và các Đoàn nghệ thuật trên cả nước. Vì vậy, ngay từ khi đang còn ngồi trên ghế nhà trường, sinh viên được tiếp cận với cách hát biểu diễn nghệ thuật truyền thống, giúp sinh viên biết thể hiện bản chất của lối diễn xướng Chèo, tạo sự chủ động học tập, sáng tạo trong biểu diễn. Điều đó cho thấy tầm quan trọng của dạy học hát dân ca nói chung, dạy học hát Chèo nói riêng cho sinh viên của Trường ĐHSP Nghệ thuật TW.

EDUCATION

2. Rèn luyện một số kỹ năng trong biểu diễn minh họa làn điệu Chèo

2.1. Hình thể

Có thể khẳng định, mỗi một loại hình nghệ thuật lại có phong cách diễn xướng đặc trưng. Mỗi thể loại dân ca không chỉ có “lời hát”, mà còn có cả “lời diễn” mang tính đặc thù. Qua trao đổi với một số nghệ nhân, nghệ sĩ Chèo, đồng thời dựa vào quan sát, phân tích những đặc trưng biểu diễn Chèo truyền thống và một số tài liệu nghiên cứu diễn, múa dân gian, cùng với kinh nghiệm biểu diễn của bản thân, chúng tôi đã so sánh, đối chiếu và mạnh dạn đưa ra một số tư thế cơ bản trong biểu diễn minh họa cho làn điệu Chèo. Bởi vậy, phần rèn luyện kỹ thuật biểu diễn Chèo tập trung vào một số nội dung sau:

2.1.1. Nét mặt biểu cảm khi minh họa theo làn điệu hát Chèo

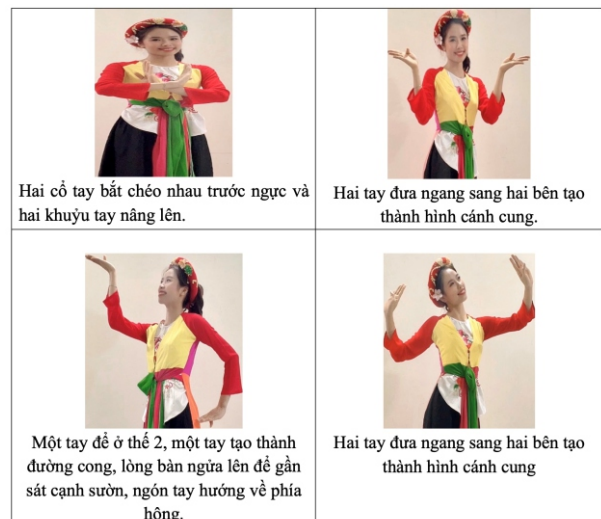
Trong biểu diễn Chèo, cần đặc biệt lưu ý đến đôi mắt và nét biểu cảm trên khuôn mặt. Dựa vào nội dung của làn điệu cụ thể và cho từng vai/ nhân vật mà nét mặt biểu diễn Chèo được thể hiện khác nhau. Nét biểu cảm trên khuôn mặt cần chú ý mắt trong biểu diễn Chèo bởi, ánh mắt thể hiện và phản ánh tính kịch, tâm trạng trong đó, đôi lúc mắt được đảo mắt, nhìn nhanh, liếc ngang và có khi lúc ánh mắt lại thể hiện tâm trạng buồn và có thể khóc để biểu lộ tâm trạng nhân vật... Song song với mắt là nét mặt cũng phải biểu diễn sao cho phù hợp. Với những vai phản diện thì cả phần hát và biểu diễn đều thể hiện kịch tính, chua ngoa, đơng đũa... Ví dụ, khi ánh mắt liếc sắc xảo, đảo mắt nhanh, thì nét mặt, miệng hát cũng phải kết hợp tương ứng, lời diễn này phù hợp với các nhân vật đóng vai phản diện, hoặc đôi khi là các vai Kép ngang, Đào lệch, Đào pha. Với những làn điệu được hát ở các vai đóng chính diện thì cách biểu diễn nhẹ nhàng, tinh tú, duyên dáng, không lẳng lơ, chua ngoa, miệng khi hát không được cười thành tiếng mắt phải nhìn sâu, đưa mắt chậm, người quay về hướng nào thì mắt dõi theo phía đó, không được liếc mắt, đảo mắt quá nhiều và nhanh...

Để có thể biểu diễn minh họa đúng với tính chất sắc thái của làn điệu cần chú ý, nếu nội dung điệu hát vui, lạc quan, thì nét mặt, ánh mắt phải thể hiện được niềm vui, nét rạng rỡ trên khuôn mặt, nhưng vẫn phải giữ được độ dửng, có ngưỡng trong từng hành động, cử chỉ, điệu bộ (xem hình). Khi hát làn điệu có nội dung buồn, mong đợi, nhớ nhung..., thì nét mặt, ánh mắt phải biểu hiện nỗi buồn, phải nhìn sâu, đưa mắt chậm, không được đảo mắt, liếc quá nhanh, nét mặt vẫn phải thể hiện sự lạc quan, tinh tú, đợi chờ... (xem hình).

2.1.2. Thế tay, chân, di chuyển khi minh họa theo làn điệu trong hát Chèo

Thế tay và chân trong biểu diễn Chèo truyền thống, từ xưa cho tới nay, các nhà nghiên cứu gần như vẫn chưa đi đến sự thống nhất và đồng thuận bao nhiêu thế tay, thế chân cơ bản. Tuy nhiên, theo một số nhà nghiên cứu, giảng viên dạy biểu diễn ở Khoa dân tộc chuyên dạy Chèo, Trường Đại học Sân khấu - Điện ảnh Hà Nội và các diễn viên Nhà hát thường sử dụng một số thế tay và thế chân cơ bản để dạy biểu diễn cho diễn viên Chèo. Mỗi thế lại có đặc điểm riêng biệt ứng với từng dạng vai, nhân vật, làn điệu cụ thể. Với các thế tay, chân cơ bản, người hát có thể vận dụng một vài tư thế ở từng làn điệu sao cho phù hợp. Dựa vào những nghiên cứu của các tác giả và giảng viên dạy diễn Chèo, chúng tôi lựa chọn, xây dựng một số tư thế cơ bản trong biểu diễn minh họa trong hát Chèo, phù hợp với làn điệu lựa chọn dạy chính khóa cho đối tượng là sinh viên âm nhạc.

* Thế tay khi minh họa trong hát Chèo

* Thế chân và cách di chuyển khi minh họa trong hát Chèo:

Đối với thế chân: Một là, chân đứng chéo; hai là chân chữ bát; ba là thế chân kí trước; kiểu thứ tư là thế chân đứng chữ đĩnh.

* Thế ngồi ngồi và cách di chuyển

2.2. Kết hợp hình thể với đạo cụ và trang phục biểu diễn minh họa theo làn điệu Chèo

2.2.1. Kết hợp biểu diễn hình thể với đạo cụ trong hát Chèo

EDUCATION

Sự kết hợp giữa hình thể với đạo cụ là rất cần thiết không thể thiếu, bởi đây có thể coi là đặc trưng của lối diễn xướng Chèo truyền thống, cụ thể như: Đạo cụ quạt, khăn lụa, trống, mõ..., thì múa/ biểu diễn quạt để minh họa cho hát Chèo có thể coi là đạo cụ đặc thù độc đáo của Chèo cổ truyền thống.

Chiếc quạt sử dụng để múa trong Chèo là phương tiện thể hiện tính kịch của các dạng nhân vật cụ thể. Chẳng hạn, ở nhân vật Thị Mầu, chỉ với chiếc quạt trong tay kết hợp với các động tác hình thể và cách múa quạt đã tạo thành lối biểu diễn đặc trưng, thể hiện sâu sắc nội tâm nhân vật như: Cách mở xòe quạt nhanh, quay quạt, gấp quạt, đưa quạt vờ lên cao, nhún quạt xuống dưới, vuốt quạt liếc mắt, vuốc má... tạo cảm giác như thể hiện sự khát khao, cháy bỏng yêu và được yêu của nhân vật Thị Mầu đóng vai nữ lệch/ Đào lẳng trong vở Chèo cổ Quan âm Thị Kính. Hoặc, cũng với chiếc quạt trong tay của Thị Kính lại có chức năng và được sử dụng hoàn toàn khác với Thị Mầu. Thị Kính luôn để chiếc quạt cùng người, tạo nên sự đoan trang, dịu hiền, chiếc quạt thể hiện mô phỏng cách điệu đưa chiếc quạt che mặt làm duyên, vừa cũng là để ý nhị quan sát đối phương khi diễn, vừa làm động tác lao động như cuộn chỉ, vá may... từ đường kim mũi chỉ đều thể hiện rất tình tứ, tình cảm của Thị Kính dành cho chàng Thiện sĩ trong màn múa hát theo điệu Đường trường duyên phận.

Giảng viên cần trang bị cho sinh viên hiểu về giá trị, vai trò của chiếc quạt trong biểu diễn Chèo, đồng thời, trang bị kiến thức về kỹ thuật sử dụng chiếc quạt múa Chèo. Hướng dẫn sinh viên từ cách mở, xòe quạt, gấp quạt, quay, đảo quạt... kết hợp với các thế diễn hình thể như nét mặt, ánh mắt, thế tay múa, chân đứng, bước đi chuyển... sao cho phù hợp với nội dung, ca từ của làn điệu và ứng với nhân vật đóng vai cụ thể, như vậy khi biểu diễn Chèo mới thật sự phát huy và có hiệu quả trong hát Chèo truyền thống.

2.2.2. Kết hợp biểu diễn hình thể với trang phục trong hát Chèo

Trang phục trong sân khấu Chèo mang hơi thở văn hóa, đặc trưng tôn giáo, tín ngưỡng, môi trường sống của từng vùng miền, từng triều đại. Nhìn vào trang phục của các diễn viên trên sân khấu, khán giả phần nào nhận ra được thân phận, giai cấp, nhân phẩm của họ. Chẳng hạn, nhìn diễn viên đóng quan viên trong bộ áo dài lụa, họ là những nhân vật có chức sắc, giàu có, cao sang như: lý trưởng, chánh tổng,... Hình ảnh chiếc yếm đỏ, áo cánh vàng, chiếc áo tứ thân hồng thắm khiến người xem không thể không liên tưởng tới cô Thị Mầu với nét hồn nhiên tươi tắn, sự lãng lờ đã được nghệ thuật hóa thông qua trang phục điển hình. Hay, cô Thị Kính đoan trang, hiền thực luôn mặc trang phục áo thắm màu, nhiều tà kín đáo gần giống với trang phục của liên chị Quan họ kết hợp với

chiếc quạt làm duyên, thể hiện sự dịu dàng đằm thắm của nhân vật đóng chính diện trong Chèo truyền thống (xem hình)

Đến đây, chúng ta có thể khẳng định, vai trò, giá trị của trang phục truyền thống khi hát Chèo là rất quan trọng. Bởi, việc thể hiện một làn điệu đúng theo phong cách diễn xướng đặc trưng của Chèo, ngoài việc giúp sinh viên hát, biểu diễn tốt, giảng viên còn cần trang bị giá trị, vai trò, đặc điểm của trang phục Chèo truyền thống cho sinh viên hiểu và nắm được đúng với văn hóa, phong cách, lễ lối diễn xướng của Chèo cổ truyền, vùng đồng bằng, trung du Bắc bộ.

2.3. Thiết lập quy trình các bước rèn luyện kỹ thuật biểu diễn minh họa trong hát Chèo

2.3.1. Trang bị kiến thức, luyện tư thế biểu diễn minh họa kết hợp với đạo cụ trong thể hiện làn điệu Chèo

* Trang bị kiến thức biểu diễn cho sinh viên

Giảng viên cung cấp tài liệu bàn về những đặc điểm biểu diễn minh họa trong hát Chèo và các thế diễn hình thể như nét mặt, tay, chân, cách di chuyển, cách đứng, ngồi, quay người và trang phục, đạo cụ của Chèo... cho sinh viên tự học, tự nghiên cứu. Giảng viên làm mẫu các tư thế và động tác biểu diễn, kết hợp phân tích, giảng giải những đặc trưng khi kết hợp với minh họa trong biểu diễn Chèo. Ngoài ra, giảng viên có thể cho một số bạn sinh viên lên thực hành các thế diễn, nhằm tạo không khí học tập, phát triển năng lực sáng tạo của sinh viên.

Việc trang bị kiến thức biểu diễn Chèo cho sinh viên hiểu, nắm được vừa là để áp dụng thể hiện làn điệu, không lúng túng trong quá trình dàn dựng, biểu diễn, dễ dàng phân biệt được lối diễn đặc trưng, trang phục, đạo cụ của Chèo vừa là giúp sinh viên không bị nhầm lẫn, biết đánh giá, so sánh với các thể loại dân ca khác.

* Luyện tư thế biểu diễn hình thể và cách sử dụng chiếc quạt trong hát Chèo

Giảng viên có thể làm mẫu trước, hoặc cho sinh viên xem video các tư thế hình thể, đạo cụ, trang phục Chèo (mà giảng viên đã nghiên cứu xây dựng), kết hợp với sự giảng giải, nêu ra vấn đề để sinh viên giải quyết, trao đổi, cuối cùng giảng viên tổng hợp ý kiến và kết luận. Phương pháp phát triển năng lực của người học, giảng viên cần tạo cho sinh viên được trực tiếp tham gia tập luyện theo cá nhân, nhóm. Mỗi nhóm được thực hành luyện tập kỹ thuật về hình thể như: Nét mặt, các tư thế diễn tay, chân, cách di chuyển và có kết hợp với đạo cụ quạt kèm theo. Các nhóm còn lại quan sát, nhận xét nhóm bạn biểu diễn tốt hay chưa, vì sao?, Giảng viên phân tích, nhận xét và chỉ ra những động tác biểu diễn đẹp và chưa đẹp của từng nhóm, để sinh viên tiếp thu, đồng thời khắc phục lỗi sai. Việc luyện tập các thế diễn Chèo, giảng

EDUCATION

viên cần giúp sinh viên nhận diện, xác định đặc trưng trong phong cách diễn xuất, từ đó gợi mở cho sinh viên có thể so sánh, đối chiếu kỹ thuật biểu diễn hình thể, đạo cụ, trang phục của Chèo với các thể loại dân ca khác trong chương trình học.

2.3.2. Vận dụng các tư thế diễn của hình thể, đạo cụ quạt vào minh họa trong thể hiện làn điệu Chèo
Mỗi điệu hát lại có nội dung, tính chất, hình thức diễn xướng, trang phục khác nhau, từ đó chi phối kỹ thuật hát, biểu diễn phù hợp. Vì vậy, việc vận dụng kết hợp các thể diễn cơ bản phù hợp với từng điệu hát, căn cứ dựa vào nội dung, tính chất và hình thức của làn điệu cụ thể.

Luyện tập các tư thế biểu diễn, ứng dụng vào làn điệu cụ thể là rất quan trọng. Bởi vậy, việc lựa chọn và sử dụng các tư thế biểu diễn như nét biểu cảm trên khuôn mặt, trọng tâm là đôi mắt, thế tay, chân, cách di chuyển, kết hợp đạo cụ đi cùng phụ thuộc vào nội dung, tính chất của điệu hát phù hợp cho đối tượng đóng là chính diện hay phản diện, nam hát hay nữ hát, hoặc hình thức hát đơn, song ca hay tốp nam nữ...

Việc xác định nội dung, tính chất và hình thức sẽ chi phối lối diễn xướng của làn điệu. Căn cứ vào đó, người hát sẽ sử dụng các kỹ thuật hát cũng như kỹ thuật biểu diễn hình thể, trang phục, đạo cụ minh họa cho làn điệu được phù hợp. Chẳng hạn, điệu “Đường trường duyên phận” hay còn gọi là “Duyên phận phải chiều” nằm trong hệ thống các làn điệu “Đường trường”. Tính chất của điệu rộn ràng, say đắm, yêu thương đậm thắm, giao duyên lừ đừ. Dựa vào nội dung, xuất xứ, tính chất, hình thức của làn điệu mà vận dụng các tư thế biểu diễn phối kết hợp với đạo cụ được Thị Kính và Thiện sĩ đã sử dụng múa giao duyên phụ họa khi hát đó là chiếc quạt Chèo đặc trưng đã làm cho cảnh múa vu quy trở nên hay và độc đáo. Với làn điệu này, sẽ ứng dụng một số thế diễn như: nét mặt tươi vui, thể hiện sự hòa hợp, ánh mắt tình tứ, e thẹn, ngưng ngừng, kết hợp các thế múa tay không cùng với chiếc quạt để giao duyên đôi nam nữ tình tứ giữa chàng Thiện sĩ và nàng Thị Kính nên duyên vợ chồng. Đồng thời, người đi chuyển tư thế phong phú, lúc xuyên, lúc tiến lùi, sử dụng kết hợp các thế chân, quay người nhẹ nhàng,... Giảng viên cần hướng dẫn sinh viên dựa vào nội dung, tính chất, hình thức, không gian diễn xướng mà vận dụng các tư thế biểu diễn phù hợp với làn điệu cụ thể.

3. Kết luận

Bài viết đã đưa ra được sự kết hợp hình thể với đạo cụ, trang phục để minh họa khi hát Chèo. Nâng cao các kỹ thuật diễn xướng như luyện các tư thế diễn của hình thể cần chú ý đến nét mặt biểu cảm khi minh họa, thế ngồi và cách di chuyển khi hát Chèo. Đồng thời, vận dụng, sáng tạo các tư thế diễn của hình thể, đạo cụ

quạt vào minh họa khi hát làn điệu Chèo truyền thống đạt hiệu quả cao cho người học.

Thực tiễn giảng dạy cho thấy, việc kết hợp linh hoạt giữa phương pháp truyền thống và phương pháp hiện đại nhằm khai thác tính chủ động, đặc biệt là khả năng sáng tạo nghệ thuật, đem lại chất lượng và hiệu quả tối ưu cho sinh viên khi học hát Chèo. Với người học âm nhạc, khi tham gia biểu diễn họ là người sáng tạo thứ hai, do vậy cần phát huy năng lực tự học, tự hoàn thiện, giúp nâng cao tư duy sáng tạo, cảm xúc trong biểu diễn, từ đó người học xác định được cái “riêng”, cái “tôi”, đó cũng là điều kiện cần để bảo kế thừa và phát triển, phù hợp với hơi thở thời đại ngày nay mà vẫn bảo tồn được lối diễn xướng Chèo cổ truyền của dân tộc.

Với kết quả nghiên cứu cho thấy, kỹ thuật và phương pháp rèn luyện biểu diễn minh họa theo làn điệu Chèo không chỉ góp phần nâng cao chất lượng dạy học hát Chèo cho sinh viên Trường ĐHSP Nghệ thuật TW trong chính khóa, ngoại khóa môn dân ca, mà còn có thể được ứng dụng, góp phần nâng cao chất lượng, hiệu quả đào tạo về diễn viên, giáo viên và giảng viên đang trực tiếp dạy hát Chèo ở các cơ sở đào tạo.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Trần Bằng (1992), *Kỹ thuật biểu diễn Chèo*, Trường Đại học Sân khấu - Điện ảnh Hà Nội.
2. Lê Ngọc Canh (2003), *Nghệ thuật múa Chèo*, Nxb Sân khấu viện Sân khấu - Hà Nội.
3. Đặng Thành Hưng (2002), *Dạy học hiện đại - lí luận - biện pháp - kĩ thuật*, Nxb Đại học Quốc gia, Hà Nội.
4. Đặng Thị Lan (2020), *Dạy học hát Chèo và Quan họ cho sinh viên Đại học Sư phạm Âm nhạc*, Luận án Tiến sĩ Lý luận và phương pháp dạy học Âm nhạc, Trường ĐHSP Nghệ thuật TW, Hà Nội.
5. Trần Thị Ngọc, *Giáo trình múa Chèo*, Trường Đại học Sân khấu và Điện ảnh Hà Nội.
6. Nguyễn Thị Thanh Phương (2015), *Diễn xướng âm nhạc trong Chèo giai đoạn 1951 đến 2013 - truyền thống và biến đổi*, Luận án Tiến sĩ Văn hóa học.
7. Thái Duy Tuyên (2008), *Phương pháp dạy học truyền thống và đổi mới*, Nxb giáo dục, Hà Nội.
8. Nguyễn Thị Tuyết (2000), *Giáo trình hát Chèo*, Trường Đại học Sân khấu và Điện ảnh Hà Nội.